

Супольнасць Шанчая і Канвенцыя Фару ў Літве: як невялікая ініцыятыва змагла абудзіць Каўнас

Сцяпан Содаль

Адным з найважнейшых дакументаў, што ўсталёўваюць падыходы і стандарты дэмакратычнага кіравання культурнай спадчынай, з'яўляецца Раманная канвенцыя Савета Еўропы аб значэнні культурнай спадчыны для грамадства, прынятая ў партугальскім горадзе Фару 27 кастрычніка 2005 года. Звычайна яе так і называюць – Канвенцыя Фару.

Аднак далёка не ўсе еўрапейскія краіны гатовы прытрымлівацца яе прынцыпаў. Ратыфікацыя падобных дакументаў можа быць нявыгаднай для дзяржавы, бо парушае яе манополію на культуру, не дазваляе аднабакова кіраваць наратывамі ды ствараць пэўны культурны імідж без супрацоўніцтва з грамадствам.

Цяжкасці ў імплементацыі існуючых механізмаў могуць быць выкліканыя як нежаданнем дзяржавы супрацоўнічаць, так і складанасцю трактавання такіх канвенцый і дакументаў (для правільнага трактавання неабходныя спецыялісты з сур'ёзным досведам працы са спадчынай і культурай).

На прыкладзе Беларусі і Расіі мы бачым, як ва ўмовах аўтарытарных рэжымаў дзяржава актыўна ўмешваецца ў культурную сферу, душачы незалежныя ініцыятывы і накіроўваючы рэсурсы на падтрыманне афіцыйных наратываў. Палітычныя рэпрэсіі апошніх гадоў у Беларусі прывялі да закрыцця мноства арганізацый, якія выражаюць інтарэсы культурных суполак і суполак спадчыны. Таксама і ў Расіі пасля прыняцця законаў аб «непажаданых арганізацыях» і «за межных агентах» дзейнасць многіх арганізацый унутры краіны, а таксама магчымасць для супрацоўніцтва і абмену вопытам з замежнымі калегамі стала істотна абмежаваная. Гэта дазваляе дзяржаве ў Беларусі і Расіі трансліраваць уласную гістарычную прапаганду. А грамадства не толькі пазбаўленае магчымасці свабодна выказваць свае культурныя інтарэсы, але і аказваецца ў залежнасці ад дзяржаўнай палітыкі.

Šančių Bendruomenė – Супольнасць Шанчая

У дадзеным тэксце праблематыка імплементацыі прынцыпаў Фару будзе разгледжана на прыкладзе дзейнасці літоўскай арганізацыі з

← Раён Шанчай, «народны дэкор».
Фота айгара

Каўнаса «Šančių bendruomenė» (Супольнасць Шанчая), якая займаецца рэалізацыяй культурных правоў жыхароў каўнаскага раёна Шанчай (Šančiai). Гэта прыклад таго, як наяўнасць людзей з досведам і жаданнем дапамагчы ў абароне культурных правоў прыводзіць да стварэння эфектыўнай платформы, якая дазваляе весці рэальны дыялог з дзяржавай і нават дамагацца вынікаў.

«Супольнасць Шанчая» была заснаваная ў 2014 годзе актыўным творчым дуэтам жыхароў Ніжняга Шанчая (Žemieji Šančiai) Эдам Кэралам і Вітой Гелуніене. «Супольнасць Шанчая» стваралася як грамадская арганізацыя, мэта якой – прыцягнуць увагу да раёна і заклікаць гарадскіх чыноўнікаў супрацоўнічаць і ўлічваць культурныя правы жыхароў.

Шанчай — раён на паўднёвы ўсход ад каўнаскага чыгуначнага вакзала, на правым беразе Нёмана. У часы Расійскай імперыі гэта быў прамысловы прыгарад, населены рабочымі і рамеснікамі і густа забудаваны фабрыкамі і заводамі. Праз тое, што раён знаходзіцца на перыферыі і мае прамысловую мінуўшчыну, узнікаюць цяжкасці з ацэнкай каштоўнасці аб'ектаў лакальнай спадчыны. Гарадская адміністрацыя, зыходзячы з эканамічных патрэб, ігнаравала просьбы па захаванні мясцовых архітэктурных здабыткаў, лічачы іх гістарычную каштоўнасць недастатковай для ўнясення ў ахоўныя спісы [1].

[1] „Lidl“ kaimynystėje stovintis Šančių medinukas apsaugotas nuo buldozerių 2023 // <https://kaunas.kasvyksta.lt/2023/12/20/kultura/lidl-kaimynysteje-stovintis-sanciu-medinukas-apsaugotas-nuo-buldozeriu/>

Канцэрты на капусным полі і пратэсты на беразе Нёмана

«Супольнасць Шанчая» стала шырока вядомай пасля арганізацыі акцыі пратэсту супраць рашэння ўладаў пракласці аб'язную дарогу па маляўнічым беразе Нёмана. Таксама арганізацыя дапамагла правесці перамовы з гарадскімі ўладамі па пытаннях абнаўлення раённай інфраструктуры і развіцця лакальнай культуры.

Праца арганізацыі накіравана на замацаванне статусу лакальнай спадчыны. На думку актывістаў, у свядомасці жыхароў раёна гэта спадчына павінна быць не менш значнай, чым «афіцыйна прызнаная» спадчына міжнароднага ўзроўню. Такім чынам, «Супольнасць Шанчая» працуе над тым, каб жыхары раёна Шанчай маглі паспяхова абараняць свае правы на інтэрпрэтацыю і захаванне спадчыны, перасоўваючы цэнтр прыняцця рашэнняў ад гарадской адміністрацыі да раённай супольнасці.

«Супольнасць Шанчая» – адзіная арганізацыя з Літвы, уключаная ў так званы «Працэс Фару», серыю міжнародных мерапрыемстваў, што ладзяцца Саветам Еўропы па прасоўванні ідэй Канвенцыі Фару. Так каўнасцы ўдзельнічаюць у рабоце па ўдасканаленні гэтага дакумента. Пры гэтым Літоўская дзяржава канвенцыю Фару не ратыфікавала.

Жыхары паставілі оперу «Капуснае поле» — пра гісторыю склада квашанай капусты

Капуснае поле – Korūstų laukas

культурны фестываль
«Šančinės»

У 2024 годзе арганізацыя займалася правядзеннем такіх лакальных мерапрыемстваў, як штогадовы культурны фестываль «Šančinės», запушчаны ў 2015 годзе; удзелам у грамадскіх абмеркаваннях па пытаннях развіцця раёна, а таксама пастаноўкай оперы «Korūstų laukas» (Капуснае поле), якая апавядае гісторыю склада квашанай капусты, важнага месца лакальнай спадчыны. Апошні пункт гучыць крыху дзіўна, але за ім – цэлая гісторыя.

Справа ў тым, што адным з першых паспяховых праектаў арганізацыі стала рэвіталізацыя Капуснага поля, названага так у гонар трох захаваных ваенных складоў-халадзільнікаў (леднікоў) XIX стагоддзя, размешчаных недалёка ад вуліцы Суоміу – рэштак Ковенскай крэпасці, якія доўгі час выкарыстоўваліся мясцовымі жыхарамі для захоўвання квашанай капусты. Будынкі складоў сталі рэдкім прыкладам гістарычнай індустрыяльнай архітэктуры, а іх руіны да цяперашняга часу – часткай мясцовай ідэнтычнасці.

арт-праект
«Дружалюбная зона»

Пасля аднаўлення незалежнасці Літвы тэрыторыя Капуснага поля была закінутая і падвяргалася вандалізму, што прывяло да яе ператварэння ў сметнік. У 2014 годзе мастакі і культурныя актывісты ўдыхнулі жыццё ў гэтую закінутую тэрыторыю, стварыўшы арт-праект «Дружалюбная зона», што прыцягнуў увагу да патэнцыялу гэтага месца і адрадыў цікавасць мясцовых жыхароў да захавання спадчыны. У 2015 годзе «Супольнасць Шанчая» пачала актыўныя пераўтварэнні: валанцёры ачысцілі частку тэрыторыі і ператварылі яе ў грамадскую прастору, дзе пачалі праходзіць разнастайныя культурныя і сацыяльныя мерапрыемствы, майстар-класы, выставы і канцэрты.

опера «Korūstų laukas»
(Капуснае поле)

Сабраўшы спецыялістаў з розных сфер, арганізацыя распрацавала канцэпцыю абнаўлення мясцовасці з улікам інтарэсаў яе жыхароў, якую прадставіла на разгляд муніцыпалітэту Каўнаса. План уключаў стварэнне зялёных зон, грамадскіх прастораў і пешаходных маршрутаў, якія падкрэслівалі б гістарычнае значэнне раёна і інтэгралі яго культурную спадчыну ў сучаснае гарадское жыццё. У 2016 годзе ўдзельнікі супольнасці сустрэліся з прадстаўнікамі муніцыпалітэта для абмеркавання магчымасцей выкарыстання Капуснага поля. У 2018 годзе для таго, каб прыцягнуць увагу да значнасці месца арганізацыя пачала пастаноўку партыцыпатыўнай оперы «Капуснае поле» [2]. Опера, дзе спевакамі і ўдзельнікамі выступаюць мясцовыя жыхары, расказвае гісторыю кахання, вайны, прымірэння і сяброўства. А дзеянне яе адбываецца ў канцы 1930-х гадоў на тым самым Капусным полі ў Шанчаі.

[2] Opera // <https://sanciubendruomene.lt/en/bendruomenes/zsb/opera/>

У імкненні дамагчыся прызнання гэтага месца аб'ектам культурнай спадчыны арганізацыя сутыкнулася з супрацівам з боку Каўнаскага муніцыпалітэта, прадстаўнікі якога абаранялі хутчэй інтарэсы дэвелопераў, зацікаўленых у камерцыйнай забудове тэрыторыі Капуснага поля. Тым не менш, у 2023 годзе па просьбе супольнасці нацыянальны літоўскі Савет па ацэнцы нерухомай культурнай спадчыны прызнаў яго каштоўнасць, унёсшы рэшткі складоў у дзяржаўны спіс Нерухомых культурных каштоўнасцей Літвы.

Наш Нёман – Mūsų Nemunas

Афіцыйны сайт
акцыі «Шлях Нёмана»

27 красавіка 2019 года ў Шанчаі адбылася акцыя «Шлях Нёмана» (Nemuno Kelias), накіраваная на абарону набярэжнай. Сімвалічны ланцужок з амаль 700 чалавек, якія ўзяліся за рукі на веласіпеднай дарожцы Шанчая, выказаў пратэст супраць планаў рэканструкцыі берага.

Падставай для акцыі стаў зацверджаны каўнаскім муніцыпалітэтам праект будаўніцтва ў прыбярэжнай рэкрэацыйнай зоне паміж Чыгуначным мостам і мостам Панемуне двухпалоснай дарогі, што, на думку многіх жыхароў раёна, парушыла б гістарычную вулічную сетку і прывяло да змены рэльефу берага Нёмана – каштоўнага прыроднага ландшафту.

Падчас акцыі таксама адбылася дыскусія «Наш Нёман», прысвечаная будучыні берагавой лініі як неад'емнай часткі раёна. Адкрытая гутарка на беразе сабрала сотні жыхароў, якія жадалі выказацца супраць запланаваных зважэнняў змен і абараніць прыродную спадчыну Шанчая. У ходзе абмеркавання былі зафіксаваныя меркаванні і патрэбы жыхароў, якія сталі асновай выніковага дакумента, што адлюстроўваў голас супольнасці і падкрэсліваў неабходнасць уліку меркавання мясцовых жыхароў пры планаванні і рэалізацыі інфраструктурных праектаў [3].

Нягледзячы на тое, што «Супольнасць Шанчая» не прымала актыўнага ўдзелу ў вышэйзгаданай акцыі, у наступныя дні актывісты падштурхнулі жыхароў раёна на падпісанне петыцыі супраць забудовы раёна, а таксама, з мэтай прыцягнуць увагу дзяржавы да гэтай праблемы, выступілі арганізатарамі сустрэчы з палітыкам Саўлюсам Сквернялісам, які ў той час з'яўляўся прэм'ер-міністрам Літвы [4].

Дух месца – Genius Loci

У 2020 годзе «Супольнасць Шанчая» пачала праект «Genius Loci», які адкрывае жыхарам раёна магчымасць пазначыць яго ключавыя рысы, важныя мясціны і патэнцыйныя аб'екты культурнай спадчыны. Праект быў распрацаваны ў партнёрстве з Каўнаскім універсітэтам тэхналогій, а таксама нарвежскай арганізацыяй «Vellenes Fellesorganisasjon» і камунай Бодзэ.

← Опера «Капуснае поле», дзе слезакамі і ўдзелнікамі выступаюць мясцовыя жыхары. Фота з сайта ініцыятывы

← Пратэст супраць забудовы набярэжнай Нёмана, 2024 год. Фота з сацсетак ініцыятывы

[3] Nemuno kelias // <https://sanciubendruomene.lt/lt/bendruomenes/zsb/nemuno-kelias/pilietines-akcijos/nemuno-kelias/>

[4] I-asis Nemuno krantinės gatvės projektinis pasiūlymas // <https://sanciubendruomene.lt/lt/bendruomenes/zsb/nemuno-kelias/pilietines-akcijos/nemuno-krantines-rekonstrukcijos-projektiniu-pasiulymu-pristatymas/>

Сутнасць праекта – сумеснае картаграфаванне раёна на спецыяльна створанай для гэтага ў інтэрнэце платформе. Гэтая карта, у нападуненні якой можа ўдзельнічаць кожны жыхар, стала важным інструментам для выражэння калектыўнага меркавання аб тым, якія элементы раёна маюць найбольшую каштоўнасць. Праект дапамог актывізаваць людзей, якія раней не ўдзельнічалі ў дыскусіях аб прыняцці рашэнняў наконт спадчыны. Для дасягнення гэтай мэты актывісты «Супольнасці Шанчая» ладзілі лекцыі, семінары і экскурсіі па раёне.

праект «Genius Loci»

Афіцыйны сайт
праекта «Genius Loci»

Афіцыйна прызнаная спадчына часта не супадае з тым, што важна для жыхароў

У выніку былі распрацаваныя карты памяці, культурнай і прыроднай спадчыны раёна – такіх, якімі яны бачацца самім жыхарам. На іх вылучаныя элементы прасторы з каштоўнымі характарыстыкамі: гістарычныя вуліцы, будынкi і зялёныя зоны, а таксама пракладзеныя маршруты для пешаходаў і веласіпедыстаў, якія дапамагаюць прадставіць унікальнасць раёна. Праект паказаў, што афіцыйна прызнаная спадчына часта не супадае з тым, што важна для жыхароў. Mapy былі перададзены гарадской адміністрацыі для планавання далейшага развіцця раёна ў надзеі, што голас супольнасці будзе пачуты.

Яшчэ адным эфектам стала прыцягненне ўвагі грамадскасці да планаў па рэнавацыі аб'ектаў на вул. Ліну і набярэжнай Нёмана. У выніку ад імя жыхароў быў высунуты сустрэчны план рэканструкцыі набярэжнай, які прапануе ператварэнне яе ў парк (праўда, муніцыпалітэт яго адхіліў).

Перспектывы дзейнасці

Дзейнасць «Супольнасці Шанчая» – прыклад таго, як праца з ідэнтычнасцю перыферыйнага гарадскога раёна праз актуалізацыю досыць простых, часам, здавалася б, нязначных на адміністрацыйным узроўні аб'ектаў культурнай спадчыны дазваляе ў параўнальна кароткі тэрмін істотна павысіць узровень удзелу яго жыхароў у культурным і сацыяльным жыцці, робячы іх адказнымі грамадзянамі і гордымі чальцамі ўстойлівай супольнасці.

Досвед арганізацыі паказвае, што поспех у інфармаванні людзей пра важнасць культурнай спадчыны пачынаецца пры ініцыятыве грамадства, праз стварэнне сетак, заснаваных на асабістым досведзе і патрэбах мясцовых жыхароў, а не проста на рэпрадукаванні стандартнай рыторыкі аб важнасці яе захавання. Гэта прымушае задумацца аб тым, наколькі эфектыўна могуць працаваць культур-

ныя механізмы, калі хаця б часткова перамясціць цэнтр кіравання культурай і спадчынай з дзяржаўных структур на лакальны ўзровень.

«Супольнасць Шанчая» з'яўляецца некамерцыйнай арганізацыяй і мае тры шляхі фінансавання. Па-першае, у супольнасці налічваецца каля 30 членаў, якія плацяць штогадовы ўзнос у памеры 18 еўра. Па-другое, згодна з законам Літвы аб дабрачыннасці і спонсарстве, кожны падаткаплатнік можа ахвяраваць 1,2% падатку на прыбытак на НДА. Такім чынам, дзякуючы свайму статусу, «Супольнасць Шанчая» атрымлівае каля 2000 еўра. Па-трэцяе, у пэўных выпадках арганізацыя абвешчае збор грошай на свае патрэбы. Напрыклад, на наём адвакатаў або іншыя падобныя паслугі. Супольнасць не валодае нерухомасцю, але адзін з сяброў арганізацыі надае бацькоўскі дом у якасці месца сустрэч і грамадскіх збораў.

Нягледзячы на поспехі, «Супольнасць Шанчая» усё яшчэ сутыкаецца з праблемамі. Калі пры правядзенні шматлікіх мерапрыемстваў дастаткова толькі матывацыі жыхароў раёна і наяўнасці невялікіх рэсурсаў, то для ўплыву на палітыку муніцыпалітэта неабходна яшчэ працаваць [5].

На шчасце, «Супольнасць Шанчая» рэгулярна ўдзельнічае ў міжнародных форумах і абмене досведам, прадстаўляючы вынікі сваёй дзейнасці і натхняючы іншыя лакальныя супольнасці Еўропы на актыўны ўдзел у захаванні культурнай спадчыны, а значыць, іх дзейнасць не застаецца без увагі.

[5] Susitikimas su aplinkos ministru // <https://sanciu bendruomene.lt/en/bendruomenes/zsb/genius-loci/svietimas/susitikimas-su-aplinkos-ministru/>